

AZ 1945 UTÁNI ZSIGMOND-KUTATÁS SÚLYPONTJAI

Zsigmond életét és működését ellentmondásosság jellemezte. Életrajzi adatai jól ismertek: 1368-ban született IV. Károly és Pomerániai Erzsébet fiaként a Luxemburgi házban, 1387-től a magyar, 1410–11-től a német-római, 1420-tól a cseh korona viselője, akit 1433-ban Rómában még császárrá is koronáztak. A magas intelligencia, az alapos iskolázottság és jámborság jól megfér benne a könnyelműséggel, az asztal örömeinek kedvelésével, miként az uralkodói öntudat egy sajátos, már-már modern értelemben vett életérzéssel; a pragmatizmus és „dörzsöltség,” vagy éppen csökönyösség pedig a politikai tehetetlenséggel. Mindezek alapján a történetírás ellentmondásos képet rajzolt Zsigmondról, sokkal kevésbé értékelte pozitív tulajdonságait és figyelemre méltó eredményeit, mint emberi gyengeségeit és fiaszkóit. A késő-középkor hanyatló időszakként való értékelése is közrejátszott abban, hogy ne vegyenek tudomást a nagyvonalú tervekkel sziporkázó, de gyakran kudarcot valló uralkodó történelmi teljesítményéről. Az összetett feladatok, amelyekkel szembesülnie kellett, behatárolt anyagi forrásai, hiányzó birodalmi politikai bázisa és a személyével szemben megmutatkozó határozott ellenállás számtalan kezdeményezését megakadályozta, s arra kényszerítette, hogy tervein hirtelen változtasson és a legsürgetőbb kihívásokkal nézzen szembe. Így nem csoda, hogy a király és császár Zsigmond azon történelmi személyiségek egyikévé vált, akiknek jelentőségét soká nem ismerték fel.

Hiába tette közzé Joseph von Aschbach négy kötetes, anyaggazdaságának és meggyőző értékeléseinek köszönhetően máig imponáló életrajzát¹ 1838 és 1845 között, 150 évig mégsem akadt Németországban történész, aki már a kortársak által is ellentétesen megítélt császár-királynak életrajzi művet szentelt volna. A Deutsche Reichstagsakten² kiadása 1878 és 1906 között (Dietrich Kerler, Hermann Herre, Gustav Beckmann), majd a 12 350 oklevelet és levelet közzé tevő Regesta Imperii³ kiadása 1896-97-ben (Wilhelm Altmann) számos diplomáciatörténeti disszertáció megszületését segítette elő, még ha azokban az uralkodót csak ritkán méltatták is. A forrásbázis szélesítéséhez az Acta concilii Constanciensis⁴ közzététele (Heinrich Finke), valamint oklevélkiadások sora (Frantisek Palacky,⁵ Joseph Caro,⁶ Hermann Heimpel⁷) járult

¹ *Aschbach, Joseph von*: Geschichte Kaiser Sigmunds. 4 Bde., Hamburg, 1838-1845. Reprint: Aalen, 1964.

² Deutsche Reichstagsakten. Ältere Reihe (1376-1486). Hrsg. durch die Historische Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Bde 7-9.; Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Sigmund. 1-3. Abt. (1410-1431) (Hrsg. von *Dietrich Kerler*) München, Gotha, 1878-1887.; Bd. 10.; Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Sigmund. 4. Abt. (1431-1433) (Hrsg. von *Hermann Herre*) Gotha, 1906., Bde 11. und 12.; Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Sigmund. 5-6. Abt. (1433-1437) (Hrsg. von *Gustav Beckmann*) Gotha, 1898-1901. Reprint: Göttingen, 1956.

³ *Böhmer, Johann Friedrich*: Regesta Imperii XI. Die Urkunden Kaiser Sigmunds (1410-1437), verzeichnet von *Wilhelm Altmann*. Bde 1-2, Innsbruck, 1896-1900. Reprint: Hildesheim, 1967.

⁴ *Finke, Heinrich u. a.* (Hrsg.): Acta concilii Constanciensis. 4 Bde, Münster, 1896-1928. Reprint: Münster, 1976-1982.

⁵ *Palacky, Franz*: Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges in den Jahren 1419-1436. 2 Bde, Prag, 1873. Reprint: Osnabrück, 1966.

hozzá. Ötven éves magyarországi uralkodását csak Fejér György 1829 és 1844 között kiadott, hiányos, Codex diplomaticus Hungariae⁸ című forráskiadványából ismerhetjük meg. Zsigmond levelei és oklevelei bő válogatásban a nyolc részre tagolt tizedik kötetbe kerültek bele. A két világháború közötti időszakban a magyar történészek közül mindenekelőtt Mályusz Elemér, Deér József és Szilágyi Loránd foglalkozott Zsigmond hosszú uralkodásának különböző aspektusaival. Eredményeiket Horváth Henrik⁹ vette figyelembe kissé rövide sikeredett, a kor ismereteit egyéni módon összegző monográfiájában.

A második világháború után a magyar történészek változatlanul törekedtek a források korszerű közzétételére,¹⁰ Zsigmond személyiségének, törekvéseinek és a magyar történelemben elfoglalt helyének reális értékelésére. Ismét Mályusz Elemér volt az, aki a Zsigmond-korral való életre szóló érdeklődését adatgazdag, időközben német fordításban is megjelent monográfiával¹¹ koronázta meg. Ebben imponáló adatbőszéggel világította meg Magyarország társadalmi és gazdasági viszonyait, az uralkodó politikai tevékenységét, de szemmel láthatóan már nem volt ereje ahhoz, hogy ismereteit egy mindent átfogó szintézisben dolgozza fel. Kollégái és tanítványai, Engel Pál, Kubinyi András, Marosi Ernő és Székely György alap kutatásokat végeztek a gazdaság- és társadalomtörténeti fejlődés, a diplomáciatörténet, a prozopográfia, a művészet- és művelődéstörténet területén, eredményeiket a Zsigmond koronázásának 600., halálának 550. évfordulójára rendezett kiállítás katalógus- és tanulmánykötetében¹² olvashattuk. Az 1987 júliusában Budapesten megrendezett szimpózium előkészítői és résztvevői között a magyarok mellett német, osztrák, cseh, szlovák és svéd kutatók is részt vettek, hogy megemlékezzenek „a német historiográfiában nemzedékek óta tartó későközépkor-absztinencia eredményeként elfeledett uralkodóról”¹³

A német történetírásban a XIV. század végét és a XV. század első felét gyakran illeték a „válságperiódus” meghatározással, amivel a pestis, az éghajlatváltozás, a megváltozott termelési technika és a háborúk következményeire utaltak, mivel azok az

⁶ Caro, Joseph: Aus der Kanzlei Kaiser Sigismunds. In: AÖG 9 (1879), 1-175. o.

⁷ Heimpel, Hermann: Aus der Kanzlei Kaiser Sigismunds. In: Archiv für Urkundenforschung 12 (1932), 111-180. o.

⁸ Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Studio et opera Georgii Fejér. Bde 1-11. (43 részben), Buda, 1829-1844.

⁹ Horváth Henrik: Zsigmond király és kora. Budapest, 1937.

¹⁰ Zsigmondkori oklevéltár. 2. k. (Kiad.: Mályusz Elemér) Budapest, 1951-1958.; Zsigmondkori oklevéltár. 3. és 4. k. (Kiad.: Borsa Iván) Budapest, 1993. és 1994.; Decreta regni Hungariae 1301-1457. (Publicationes archivi nationalis Hungarici II., Fontes 11.) Collectionem manuscriptam F. Dóry additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt G. Bónis, V. Bácskai. Budapest, 1976.

¹¹ Mályusz Elemér: Zsigmond király uralma Magyarországon. Budapest, 1984.; uő: Kaiser Sigismund in Ungarn 1387-1437. Budapest 1990.

¹² Marosi Ernő, Székely György, Nagy Emese (Kiad.): Művészet Zsigmond király korában 1387-1437. Tanulmányok-Katalógus. 2 k., Budapest, 1987.

¹³ Maček, Josef-Marosi, Ernő-Seibt, Ferdinand (Hrsg.): Sigismund von Luxemburg. Kaiser und König in Mitteleuropa 1387-1437. Beiträge zur Herrschaft Kaiser Sigismunds und der europäischen Geschichte um 1400. Warendorf, 1994. Az idézet F. Seibt-től.

ország fejlődésének végét jelentették, általános kiábrándultsághoz és stagnáláshoz vezettek.¹⁴

Ebből a kétségbe vonható értelmezésből elsősorban a gazdaság- és társadalomtörténeti kutatások profitáltak, amelyek a mezőgazdasági háttér kimerüléséből kiindulva megkísérelték felfedni a bérek és árak alakulásával összefüggő folyamatos inflációt, valamint a társadalmi rétegek értékrendjének ezekre visszavezethető, komoly következményekkel járó elbizonytalanodását. A kor egészének, társadalmi feszültségeinek, a korlátozott anyagi lehetőségeknek, valamint a mezőgazdasági és kézműipari termelés alakulásának megértését nagyban megkönnyítik többek között W. Abel, M. Born, K. Fritze, F. W. Henning, B.-U. Hergemöller, H. Kellenbenz, F. Lütge, E. Müller-Mertens, W. Rösener és B. Töpfer publikációi. Ráadásul az utóbbi időben egyre gyakrabban hangsúlyozzák, hogy a XV. század egyfajta differenciálódási folyamat átmeneti állapotát jelentette, amely a virágzó középkorban kezdődött s az újkorba vezetett át. Eközben Zsigmondot „a XV. század legjelentősebb német királyaként” emlegetik, akinek „minden hibája ellenére javára írható rendkívüli sokoldalúsága” s a jövőre irányuló dinasztikus politikája.¹⁵

A legújabb kutatási eredmények hatására több, a késő-középkorral foglalkozó összefoglalás szentel tekintélyes teret a császár és király Zsigmond uralmának, személyét és politikáját megértően mutatják be.¹⁶ Wolfgang von Stromer munkái kifejezetten a luxemburgi időszak gazdasági életével foglalkoznak, igen alaposan tárgyalják a délnémet kereskedők magyarországi befolyását, Zsigmondnak a Velencei Köztársaság ellen elrendelt kereskedelmi zárlatát,¹⁷ a Fekete-tengeri és Földközi-tengeri kereskedelmi politikát annak külpolitikai hátterével együtt.¹⁸ Utalva Pach Zsigmond Pál, Draskóczy István, Jaroslav Mezník és Ondrej R. Halaga nyugati nyelveken is hozzáférhető munkáira is, e publikációk a Zsigmond uralma alá tartozó országok társadalmi-gazdasági viszonyainak szinte minden vonatkozását tárgyalják.

¹⁴ *Bühl, Walter L.*: Krisentheorien. Politik, Wirtschaft und Gesellschaft im Übergang. Darmstadt, 1984.; *Seibt, Ferdinand und Eberhard, Winfried* (Hrsg.): Europa 1400. Die Krise des Spätmittelalters. Stuttgart, 1984.; *uők* (Hrsg.): Europa 1500. Integrationsprozesse im Widerstreit. Stuttgart, 1987. L. még *Graus, František*: Das Spätmittelalter als Krisenzeit. Ein Literaturbericht als Zwischenbilanz. In: *Medievalia Bohemica* I, Suppl. 1. Praha, 1969. 4-75. o.; *Vierhaus, Rudolf*: Politische und historische Krisen. Auf dem Weg zu einer historischen Krisenforschung. In: *Jahrbuch der Max Planck-Gesellschaft* 1979. 72-85. o.; *Kriedte, Peter*: Spätmittelalterliche Agrarkrise oder Krise des Feudalismus? In: *Geschichte und Gesellschaft* 7 (1981), 42-68. o.

¹⁵ *Meuthen, Erich*: Das 15. Jahrhundert (Grundriß der Geschichte, Bd. 9.). München, 1980. 1-26. o.

¹⁶ *Thomas, Heinz*: Deutsche Geschichte im Spätmittelalter 1250-1500. Stuttgart, 1983. 377-437. o.; *Voës, Ludwig*: Europäische Geschichte im Spätmittelalter. Stuttgart, 1997. L. még *Boockmann, H.*: Johannes Falkenberg, der Deutsche Orden und die polnische Politik. Untersuchungen zur politischen Theorie des späteren Mittelalters. Göttingen, 1975.; *uők*: Stauferzeit und spätes Mittelalter. Deutschland 1125-1517. Berlin, 1987.; *Moraw, P.*: Von Offener Verfassung zu gestalteter Verdichtung. Das Reich im späten Mittelalter 1250 bis 1490. Berlin, 1989.; *Krieger, Karl-Friedrich*: Die Habsburger im Mittelalter. Von Rudolf I. bis Friedrich III. Stuttgart, 1994., valamint *Lückerath, Carl August und Uffelmann, Uwe* (Hrsg.): Das Mittelalter als Epoche. Versuch eines Einblicks. Idstein, 1995.

¹⁷ *Stromer, Wolfgang von*: Landmacht gegen Seemacht. Kaiser Sigismunds Kontinentalsperre gegen Venedig 1412-1433. In: *ZHF* 22 (1995), 145-189. o.

¹⁸ L a 114. sz jegyzetét!

Míg a késő-középkor más uralkodói, mint Zsigmond nagyapja, Vak János,¹⁹ apja, IV. Károly császár,²⁰ testvére, IV. Vencel,²¹ veje és utóda, V. illetve II. Albert,²² dédapja, III. Nagy Kázmér, apósa,²³ a magyar Nagy Lajos,²⁴ az angol uralkodó, V. Henrik,²⁵ VI. Károly francia király,²⁶ vagy Félelemnélküli János,²⁷ II. Jó Fülöp²⁸ és Merész Károly²⁹ burgundi hercegek életét nem is egyszer terjedelmes biográfiákban méltatták, addig Zsigmondról csak egy-egy vékonyka tanulmánykötet vett tudomást (Heinrich Koller,³⁰ Siegfried Hoyer³¹). 1993-ban történt meg először, hogy Wilhelm Baum egy főleg a császár/király³² külpolitikai tevékenységére koncentráló életrajzot tett közzé. Ez azonban nem mindig követte a kutatás legfrissebb eredményeit, s a német nyelvű irodalmon kívül szinte teljesen észrevétlen maradt. Ezt követően Jörg K. Hoensch vállalkozott egy széles forrásbázisú életrajzi munkájában a Luxemburgi dinasztia utolsó jelentős uralkodója személyiségének és politikai teljesítményének méltatására.³³ Határozott népszerűsítő célokat követett elsősorban az uralkodó cseh tevékenységét bemutató vázlatában Václav Drška.³⁴

Közben Zsigmond korát a ponyvairodalom is felfedezte, mintegy kulissza gyanánt. Az udvarban 1412 és 1433 között tevékenykedett orvos fiktív beszámolójából azonban

¹⁹ *Spěváček, Jiří*: Kral diplomat. Praha, 1982.; *uő*: Jan Lucembursky a jeho doba. Praha, 1994.; *Margue, Michel* (Hrsg.): Un itinéraire européen. Jean l'Aveugle, comte de Luxembourg et roi de de Bohême 1296-1346. Bruxelles, 1996.

²⁰ *Seibt, Ferdinand*: Karl IV. Ein Kaiser in Europa 1346-1378. München, 1978.; *Patze, Hans* (Hrsg.): Kaiser Karl IV., 1316-1378. Forschungen über Kaiser und Reich. Neustadt/Aisch, 1978.; *Spěváček, Jiří*: Karl IV. Sein Leben und seine staatsmännische Leistung. Köln, 1978.; *uő*: Karel IV. Život a dílo (1316-1378). Praha, 1979.; *Engel, Evamaria* (Hrsg.): Karl IV. Politik und Ideologie im 14. Jahrhundert. Weimar, 1983.; *Stoob, Heinz*: Kaiser Karl IV. und seine Zeit. Graz, 1990.; *Moraw, Peter*: Kaiser Karl IV. im deutschen Spätmittelalter. In: HZ 229 (1978), 1-24. o.; *Kavka, František*: Vláda Karla IV. za jeho cisařství (1355-1378). Země České koruny, rodová, říšská a evropská politika. 2 k., Praha, 1993.

²¹ *Spěváček, Jiří*: Václav IV. 1361-1419. Praha, 1986.

²² *Hödl, Günther*: Albrecht II., 1438-1439. Wien, 1975.

²³ *Kaczmarczyk, Zdzislaw*: Kazimierz Wielki. Warszawa, 1948.; *Wyrozumski, Jerzy*: Kazimierz Wielki. Wrocław, 1981.

²⁴ *Vardy, S. B. u. a.* (Hrsg.): Louis the Great, King of Hungary and Poland. New York, 1986.

²⁵ *Wylie, J. Hamilton* und *Waugh, W. Tempelton*: The Reign of Henry V. 3 Vol., London, 1914-1929. Reprint: 1968; *Hutchison, Harold Frederick*: Henry V. London, 1967.; *Harriss, G. L.* (Ed.): Henry V. The Practice of Kingship. Oxford, 1985.

²⁶ *Autrand, Françoise*: Charles VI. La folie du roi. Paris, 1986.

²⁷ *Vaughan, Richard*: John the Fearless. London, New York, 1966. Reprint: 1979. L. még *Cartellieri, Otto*: The Court of Burgundy. London, 1996.

²⁸ *Bonefant, Paul*: Philippe le Bon. Sa politique, son action. Bruxelles, 1996.; *Müller, Heribert*: Kreuzzugspläne und Kreuzzugspolitik des Herzogs Philipp des Guten von Burgund. Göttingen, 1993.

²⁹ *Soisson, Jean-Pierre*: Charles le Téméraire. Paris, 1997.

³⁰ *Koller, Heinrich*: Sigismund (1410-1437). In: *Beumann, Helmut* (Hrsg.): Kaisergestalten des Mittelalters. München, 1984. 277-300. o.

³¹ *Hoyer, Siegfried*: Sigmund 1410-1437. In: *Engel, Evamaria* und *Holtz, Eberhard* (Hrsg.): Deutsche Könige und Kaiser des Mittelalters. Leipzig, 1988. 341-354. o.

³² *Baum, Wilhelm*: Kaiser Sigismund. Hus, Konstanz und Türkenkriege. Graz, 1993.

³³ *Hoensch, Jörg K.*: Kaiser Sigismund. Herrscher an der Schwelle zur Neuzeit 1368-1437. München, 1996.

³⁴ *Drška, Václav*: Zikmund Lucembursky. Liška na truně. Praha, 1996.

hiányzik a valószerű történelmi háttér, a korabeli problémák és személyek nem kapnak figyelmet, a történetet kitalált, romantikus események töltik ki, bizonyítva a szerző szerény történelmi ismereteit és a pszichológiai beleérzés képességének hiányát.³⁵

Összehasonlító forrásanyag alapján Conrad Peyer utalt arra, hogy a birodalomban a római királyok udvarát és kormányzati központját – főváros hiányában, kényszerűségből – folyamatos mozgásban kellett tartani.³⁶ Ugyanakkor Anna Maria Drabek bécsi disszertációjában Zsigmond, III. Frigyes és I. Miksa utazási szertartásának összehasonlító vizsgálatát végezte el.³⁷ A császár tartózkodási helyei és útvonalai modern kutatási eredményeket is magában foglaló jegyzékének sokszor felpanaszolt hiánya időközben megoldódott egy, a kéziratos levéltári anyagot is feldolgozó itinerárium³⁸ kiadásával. Korábban Engel Pál kísérelte meg térképeken szemléltetni Zsigmond útvonalait,³⁹ de helyhiány miatt a pontos dátumok és forrásmegjelölés nélkül.

A német, főképpen az egykori nyugatnémet történetírás kézikönyvekben, szintézisekben, mélyenszántó monográfiákban és számtalan tanulmányban figyelemre méltó módon járult hozzá az 1400 utáni időszak viszonyainak megértéséhez, amelyeket nem utolsósorban Zsigmond sokoldalú tevékenysége alakított. Talán nem is akad olyan téma, amelyhez a gießeni mediévista, Peter Moraw ne fűzött volna értő megjegyzéseket. A késő-középkort áttekintő műve,⁴⁰ kézikönyv-fejezetek,⁴¹ helytörténeti, prozopográfiai vizsgálódások mellett az igazgatás-, pénzügy- és társadalomtörténeti kérdések⁴² sem kerültek el figyelmét és tartalmas dolgozatokban tárgyalta azokat. Így született meg az általa irányított Sabine Wefer imponálóan magas színvonalú disszertációja, Zsigmond császár politikai rendszerének elemzése,⁴³ mely azt mutatja be, hogy a birodalomban hatalmi bázis nélküli uralkodó miként folytathat sikeres politikát – akár az öntudatos tartományurak ellenállása közepette is.

Amint azt Heinz Angermeier,⁴⁴ Manfred Straube⁴⁵ és Karl-Friedrich Krieger⁴⁶ munkái bizonyítják, Zsigmond teljes mértékben felismerte egy alapvető birodalmi reform

³⁵ Kohlenberg, Karl F.: *Des Kaisers Medicus. Ein Kampf um die Einheit des Reiches.* München, 1995.

³⁶ Peyer, Hans Conrad: *Das Reisekönigtum des Mittelalters.* In: VSGW 51 (1964), 1-21. o.

³⁷ Drabek, Anna Maria: *Reisen und Reisezeremoniell der römisch-deutschen Herrscher im Spätmittelalter.* Wien, 1964.

³⁸ Hoensch, Jörg K. (Hrsg.): *Itinerar König und Kaiser Sigismunds von Luxemburg 1368-1437.* Warendorf, 1995.

³⁹ Engel Pál: *Az utazó király: Zsigmond itineráriuma.* In: *Marosi Ernő, Székely György, Nagy Emese* (Kiad.): *Művészet Zsigmond király korában 1387-1437. Tanulmányok-Katalógus.* 2 k., Budapest, 1987. 70-92. o.

⁴⁰ Moraw, Peter: *Von Offener Verfassung zu gestalteter Verdichtung. Das Reich im späten Mittelalter 1250 bis 1490.* Berlin, 1989.

⁴¹ Moraw, Peter: *Organisation und Funktion von Verwaltung im ausgehenden Mittelalter (ca. 1350-1500).* In: *Jeserich, Kurt G. A. u. a.* (Hrsg.): *Deutsche Verwaltungsgeschichte.* Bd. 1.: *Vom Spätmittelalter bis zum Ende des Reiches.* Stuttgart, 1983. 21-65. o.

⁴² Moraw, Peter: *Fragen der deutschen Verfassungsgeschichte im späten Mittelalter.* In: ZHF 4 (1977), 59-101. o.; *uő*: *Deutsches Königtum und bürgerliche Geldwirtschaft um 1400.* In: VSGW 55 (1968), 289-328. o.

⁴³ Wefers, Sabine: *Das politische System Kaiser Sigismunds.* Stuttgart, 1989.

⁴⁴ Angermeier, Heinz: *Die Reichsreform 1410-1555. Die Staatsproblematik in Deutschland zwischen Mittelalter und Gegenwart.* München, 1984.; *uő*: *Begriff und Inhalt der Reichsreform.* In: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte.* Germanistische Abteilung 75 (1958), 181-205. o.

szükségességének gondolatát. A császár nevével összeforrott Reformatio Sigismundi című írásművel kiterjedt és ellentmondásos szakirodalom foglalkozik (J. Bärmsann, K. Beer, H. Boockmann, T. Buycken, L. Graf zu Dohna, M. Hiersemann, F. Irsigler, H. Koller, K. Mommsen, T. Struve, H. Thomas stb.), noha azt egy névtelen bázeli szerző, aki a császárra mint tetterős és mintaszerű uralkodóra emlékezett és különösen értékelte a radikális változásokra irányuló igyekezetét, a polgárság hatalmának döntő módon való megnövelésére irányuló szándékát, legkorábban két évvel az uralkodó halála után vetette papírra.

Különös figyelmet szentelt a kutatás a városok és városlakók jelentőségének a Landfrieden- és egyesítő politikában, a birodalmon belüli kormányzat biztosításában.⁴⁷ A korábban nem használt forrásanyag és szabatos kérdésfelvetés eredményeként sikerült korrigálni és árnyaltabbá tenni a régebbi kutatások eredményeit (F. Dietz, H. Finke, O. Heuer, M. Weigel). A király és a városok közti viszonynak szentelte bőséges anyagot hasznosító, óvatos, mégis meggyőző értékelésekben bővelkedő disszertációját Friedrich Bernward Fahlbusch.⁴⁸ E viszony igazgatástörténeti szempontjait mindenekelőtt Paul Joachim Heinig⁴⁹ és Bernhard Isenmann⁵⁰ dolgozta fel, míg Brigitte Berthold a városoknak a birodalmi reformban betöltendő szerepét, valamint Zsigmond visszatérő, de sikertelenül erőltetett városszövetség-terveit elemezte.⁵¹ A például Lübeckben, Boroszlóban, s különösen a huszita háborúk alatt Csehországban a magisztrátusok és a patrícius-uralom elleni felkelésekben megnyilvánuló társadalmi konfliktusokra többek között R. Barth,⁵² K. Czok, W. Ehbrecht,⁵³ F. Graus, C. Haase, E. Maschke⁵⁴ mértékadó

⁴⁵ *Straube, Manfred*: Die Reichsreformbestrebungen in den Jahren 1437-1439 und die Forderung der sog. Reformatio Sigismundi zur Umgestaltung des Reiches. Ein Beitrag zur Vorgeschichte der frühbürgerlichen Revolution. Phil. Diss. Greifswald, 1963. (Kézirat).

⁴⁶ *Krieger, Karl-Friedrich*: König, Reich und Reichsreform im Spätmittelalter. München, 1992.

⁴⁷ *Angermeier, Heinz*: Königtum und Landfriede im deutschen Spätmittelalter. München, 1966.; *Pfeiffer, Gerhard*: Die politischen Voraussetzungen der fränkischen Landfriedenseinigungen im Zeitalter der Luxemburger. In: Jahrbuch für fränkische Landesforschung 33 (1973), 119-166. o.

⁴⁸ *Fahlbusch, Friedrich Bernward*: Städte und Königtum im frühen 15. Jahrhundert. Ein Beitrag zur Geschichte Sigmunds von Luxemburg. Köln, Wien, 1983.

⁴⁹ *Heinig, Paul Joachim*: Reichsstädte, Freie Städte und Königtum 1389-1450. Ein Beitrag zur deutschen Verfassungsgeschichte. Wiesbaden, 1983.

⁵⁰ *Isenmann, Eberhard*: Reichsstadt und Reich an der Wende vom späten Mittelalter zur frühen Neuzeit. In: *Engel, Josef* (Hrsg.): Mittel und Wege früher Verfassungsgeschichte (Kleine Schriften 1). Stuttgart, 1979. 9-223. o.

⁵¹ *Berthold, Brigitte*: Städte und Reichsreform in der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts. In: *Töpfer, Bernhard* (Hrsg.): Städte und Ständestaat. Zur Rolle der Städte bei der Entwicklung der Ständevertretung in europäischen Staaten vom 13. bis zum 15. Jahrhundert. Berlin/DDR, 1980. 59-111. o.; *uő*: Überregionale Städtebundprojekte in der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts. In: Jahrbuch für die Geschichte des Feudalismus 3 (1979), 141-181. o. L. még *Holtz, Eberhard*: Zum Problem der Bündnismöglichkeit zwischen dem deutschen Königtum und den Reichsstädten im 14./15. Jahrhundert. In: ZfG 36 (1988), 887-899. o.; *Scheerer, Hans-Peter*: Mainz und die Reichsreform. Phil. Diss. Mainz, 1968.

⁵² *Barth, Reinhard*: Argumentation und Selbstverständnis der Bürgeropposition in städtischen Auseinandersetzungen des Spätmittelalters. Lübeck, 1403-1408.; Braunschweig, 1374-1376.; Mainz, 1444-1446.; Köln, 1396-1400. Köln, 1974.

⁵³ *Ehbrecht, Wilfried*: Zu Ordnung und Selbstverständnis städtischer Gesellschaft im späten Mittelalter. In: *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 110 (1974), 83-103. o.; *uő*: Form und Bedeutung innerstädtischer Kämpfe am Übergang vom Mittelalter zur Neuzeit. Minden, 1405-1535. In: *uő*: (Hrsg.): Städtische Führungsgruppen und Gemeinde in der werdenden Neuzeit. Köln, Wien, 1980. 115-152. o.

kutatásai vetettek fényt. Csehország esetében J. Kejř,⁵⁵ Magyarország esetében Kubinyi András⁵⁶ vizsgálódásai bizonyultak útmutatónak. Götz Landwehr⁵⁷ dolgozatai középpontjába a birodalmi városok elzálogosításának jog- és pénzügypolitikai aspektusai kerültek. Ezeket Zsigmond többnyire hosszú lejáratra engedte át hitelezőinek; ellentétben azonban apjával, IV. Károllyal, megkísérelte azokat birodalmi fennhatóság alatt tartani.

A pénzügyi kényszerpálya problémájával Zsigmondnak egész életében küzdenie kellett, amit nem csak pazarlási vágya és felesleges bőkezűsége, hanem az elégtelen adókövetési és -behajtási rendszer is jellemezett. A király pénzügyi tanácsadói többször is terveket dolgoztak ki a bevételek tartós emelésére, amelyek közül azonban csak az 1427-ben kiadott Reichskriegssteuer emelkedett törvényerőre. A korábbi kutatások eredményeire (többek között A. Nuglischéra) építve Eberhard Isenmann⁵⁸ és Werner Wild⁵⁹ értékelte újra a birodalmi pénzügyeket és birodalmi adókat. Zsigmond legfontosabb „pénzcsinálója”, Konrad von Weinsberg Reichserbkammerer alakjával Dieter Karasek megalapozott dolgozata foglalkozik.⁶⁰ Ez a ragyogó személyiség nem csak gazdasági tevékenységével,⁶¹ hanem a bázeli zsinat⁶² védnökeként is magára vonta a kutatók figyelmét. Nem utolsósorban az ő kezdeményezésére vezethető vissza a zsidók

⁵⁴ *Maschke, Erich*: Verfassung und soziale Kräfte in der deutschen Stadt des späten Mittelalters, vornehmlich in Oberdeutschland. In: VSWG 46 (1959), 289-349. o.; és 433-476. o.; *uő*: Die Unterschichten der mittelalterlichen Städte Deutschlands. In: *Maschke, Erich – Sydow, Jürgen* (Hrsg.): Gesellschaftliche Unterschichten in den südwestdeutschen Städten. Stuttgart, 1967. 1-74. o.; *Maschke, Erich*: Mittelschichten in den deutschen Städten des Mittelalters. In: *Maschke, Erich – Sydow, Jürgen* (Hrsg.): Städtische Mittelschichten. Stuttgart, 1972. 1-31. o.

⁵⁵ *Kejř, Jiří*: Organisation und Verwaltung des königlichen Städtewesens in Böhmen zur Zeit der Luxemburger. In: *Rausch, Wilhelm* (Hrsg.): Stadt und Stadtherr im 14. Jahrhundert. Entwicklung und Funktion. Linz, 1972. 79-90. o.; *Kejř, Jiří*: Zur Entstehung des städtischen Standes im hussitischen Böhmen. In: *Töpfer, Bernhard* (Hrsg.): Städte und Ständestaat. Zur Rolle der Städte bei der Entwicklung der Ständeversammlung in europäischen Staaten vom 13. bis zum 15. Jahrhundert. Berlin/DDR, 1980. 195-214. o.

⁵⁶ *Kubinyi, András*: Der ungarische König und seine Städte im 14. Jahrhundert und am Beginn des 15. Jahrhunderts. In: *Rausch, Wilhelm* (Hrsg.): Stadt und Stadtherr im 14. Jahrhundert. Entwicklung und Funktion. Linz, 1972. 193-228. o.; *uő*: Einige Fragen zur Entwicklung des Städtenetzes Ungarns im 14-15. Jahrhundert. In: *Stoob, Heinz* (Hrsg.): Die mittelalterliche Städtebildung im südöstlichen Europa. Köln, Wien, 1977. 164-183. o.

⁵⁷ *Landwehr, Götz*: Die Verpfändung der deutschen Reichsstädte. Köln, 1967. A csehországi viszonyokra I.: *Moravec, Milan*: Zástavy Zikmunda lucemburského v českých zemích z let 1420-1437. In: FHB 9 (1985), 89-173. o.

⁵⁸ *Isenmann, Eberhard*: Reichsfinanzen und Reichssteuern im 15. Jahrhundert. In: ZHF 7 (1980), 1-76. és 129-218. o.

⁵⁹ *Wild, Werner*: Steuern und Reichsherrschaft. Studien zu den finanziellen Ressourcen der Königsherrschaft im spätmittelalterlichen deutschen Reich. Bremen, 1984. L. még *Rowan, Steven*: Imperial Taxes and German Politics in the Fifteenth Century: An outline. In: Central European History 13 (1980), 203-217. o.

⁶⁰ *Karasek, Dieter*: Konrad von Weinsberg. Studien zur Reichspolitik im Zeitalter Sigismunds. Phil. Diss. Erlangen-Nürnberg, 1967.

⁶¹ *Ammann, Hektor*: Konrad von Weinsbergs Geschäfte mit Elsässer Wein 1426. In: ZGORh 108 (1961), 466-498. o.

⁶² *Bansa, Helmut*: Konrad von Weinsberg als Protektor des Konzils von Basel 1438-1440. In: AHC 4 (1972), 46-82. o.; *Welck, Hartmut*: Konrad von Weinsberg als Protektor des Basler Konzils. Schwäbisch Hall, 1973.

egyre súlyosbodó megadóztatása, miként azt Friedrich Battenberg,⁶³ Karl Schumm⁶⁴ és Markus J. Wenninger⁶⁵ kimutatta. A királyi védelem bizonyos mértéke csak akkor illette meg őket, ha zokszó nélkül fizették az újabb és újabb adóterheket. Zsigmondot és kamarai tisztségviselőit teljesen hidegen hagyta a vallási indíttatású antiszemitizmus, teljesen közömbösen álltak a zsidókkal szemben, kizárólag fiskális érdekeket követtek.⁶⁶

A súlyos kiindulási helyzetet tekintetbe véve kérdéses volt, hogy képes lesz-e Zsigmond élni a IV. Vencel és Pfalzi Ruprecht alatt szétesett királyi hatalommal? Már 1411-es – csak a második fordulóban eredményes – római királlyá választása megmutatta, mekkora ellenállásra számíthat mindenekelőtt az öntudatos választófejedelmek és a következőesen saját területi hatalmukat építgető tartományurak részéről. Ezek a konfliktusok a husziták elleni csehöldi katonai vereség és a birodalmi politika elhanyagolása következményeként odáig fajultak, hogy 1424-ben, a választófejedelmek bingeni gyűlésekor, a királynak letételétől kellett tartania. E fejlődésről Ernst Schubert⁶⁷ és Christiane Mathies⁶⁸ nyújtott szakszerű áttekintést; a szokatlanul kemény kihívásokat és az uralkodó válaszlépéseit Bak János,⁶⁹ František Graus, Heinrich Koller, Karl-Friedrich Krieger és Peter Moraw vette számba.⁷⁰ Tanulmányaik a reichenai „Vorträge und Forschungen” sorozat 32., Reinhard Schneider szerkesztette kötetében jelentek meg. Mindazonáltal a birodalmi jogszolgáltatás színvonalának javulása Zsigmondnak köszönhető, mivel – miként arra Friedrich Battenberg⁷¹ meggyőzően hívta fel a figyelmet – elődeinél gyakrabban élt a jogfosztás (Acht) eszközével, s személyes igazságszolgáltatói jogát a kamarai bíraskodás formájával (Kammergericht) intézményesítette, anélkül azonban, hogy javítani tudott volna a végrehajtás elégtelen körülményein.⁷²

⁶³ *Battenberg, Friedrich*: Des Kaisers Kammerknechte. Gedanken zur rechtlich-sozialen Situation der Juden in Spätmittelalter und Früher Neuzeit. In: HZ 245 (1987), 545-599. o.; *uő*: Das europäische Zeitalter der Juden. Bd. 1: Von den Anfängen bis 1650. Darmstadt, 1990. 145-158. o.

⁶⁴ *Schumm, Karl*: Konrad von Weinsberg und die Judensteuer unter Kaiser Sigismund. In: Württembergisch Franken 54 (1970), 20-58. o.

⁶⁵ *Wenninger, Markus J.*: Man bedarf keiner Juden mehr. Ursachen und Hintergründe ihrer Vertreibung aus den deutschen Reichsstädten im 15. Jahrhundert. Wien, 1981.

⁶⁶ *Hanisch, Wilhelm*: Die Luxemburger und die Juden. In: Die Juden in den böhmischen Ländern. München, 1983. 27-35. o.

⁶⁷ *Schubert, Ernst*: Die Stellung der Kurfürsten in der spätmittelalterlichen Reichsverfassung. In: Jahrbuch für westdeutsche Landesgeschichte 1 (1975), 97-128. o.; *uő*: König und Reich. Studien zur mittelalterlichen deutschen Verfassungsgeschichte. Göttingen, 1979.

⁶⁸ *Mathies, Christiane*: Kurfürstenbund und Königtum in der Zeit der Hussitenkriege. Die kurfürstliche Reichspolitik gegen Sigmund im Kraftzentrum Mittelrhein. Mainz, 1978.

⁶⁹ L. még *Bák, János M.*: Königtum und Stände in Ungarn im 14-16. Jahrhundert. Wiesbaden, 1974.

⁷⁰ *Schneider, Reinhard* (Hrsg.): Das spätmittelalterliche Königtum im Vergleich. Sigmaringen, 1987.

⁷¹ *Battenberg, Friedrich*: Beiträge zur höchsten Gerichtsbarkeit im Reich im 15. Jahrhundert. Köln, Wien, 1981.; *uő*: Das Reichsachtbuch der Könige Sigismund und Friedrich III. als rechts- und sozialhistorische Quelle. In: *Smidt, Jan Th. de* (Hrsg.): Höchste Gerichtsbarkeit im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit. Amsterdam, 1985. 19-42. o.; *uő*: Reichsacht und Anleite im Spätmittelalter. Köln, Wien, 1986.

⁷² *Krieger, Karl-Friedrich*: Rechtliche Grundlagen und Möglichkeiten römisch-deutscher Königsherrschaft im 15. Jahrhundert. In: *Schneider, Reinhard* (Hrsg.): Das spätmittelalterliche Königtum im Vergleich. Sigmaringen, 1987. 465-499. o.

Az 1378. évi kettős pápaválasztás előidézte nagy egyházzakadás mielőbbi megszüntetését és az alapvető egyházreform megvalósítását az egyház „feje és tagjai” tekintetében Zsigmond már német-római királlyá választatása előtt elhatározta. Így 1411 után a nyugat egyházi és politikai megosztottságának felszámolására koncentrált és a konstanzi zsinat egybehívásával és levezetésével már a kortársak által is elismert legnagyobb sikerét érte el. Személyes sürgetése és közbelépése nélkül az 1431. évi bázeli zsinat sem ült volna össze és munkáját sem tudta volna folytatni. Husz János máglyahalálának 550. évfordulója alkalmat kínált arra, hogy tanulmánykötetek⁷³ és tanulmányok sokasága⁷⁴ vonja meg a korábbi kutatási eredmények mérlegét. Az *Annuaire Historiae Conciliorum*-ban (1969 óta) és a Walter Brandmüller által kiadott *Konzilsgeschichte*-ben forráspublikációk, dokumentumgyűjtemények és új értelmezések egyaránt⁷⁵ megjelentek, amelyek Zsigmond király szerepének megérdemelt méltánylását is lehetővé tették. A bázeli zsinattal kapcsolatos kutatásokat időközben Johannes Helmrath tekintette át.⁷⁶ A Zsigmond és IV. Jenő pápa között a császárkoronázás és a bázeli napirend miatt kialakult feszült viszonyt Joachim W. Stieber vizsgálta.⁷⁷

A cseh történetírás – részben a Husz elítélésében és követői eretnekként való megbélyegzésében játszott szerepe, részben a fivére, IV. Vencel 1419-es halála után reá szállt korona birtokában folytatott hadügyi politikája és elnyomó uralma miatt – alig talált alkalmat arra, hogy a király cseh földi kormányzati intézkedéseiben valami pozitívumot kimutasson. A huszita forradalomról szóló szintéziseikben František M. Bartoš,⁷⁸ Robert Kalivoda⁷⁹ és Josef Maček,⁸⁰ miként a résztanulmányok szerzői is, tárgyalták az 1420. áprilisi huszita kiáltványt,⁸¹ a keresztes seregek megsemmisítő

⁷³ *Franzen, August und Müller, Wolfgang* (Hrsg.): *Das Konzil von Konstanz. Beiträge zu seiner Geschichte und Theologie.* Freiburg, 1964.; *Mayer, Theodor* (Hrsg.): *Die Welt zur Zeit des Konstanzer Konzils. Reichenau-Vorträge im Herbst 1964.* Konstanz, 1965.; *Bäumer, Remigius* (Hrsg.): *Das Konstanzer Konzil.* Darmstadt, 1977.

⁷⁴ *Fink, Karl August u. a.:* *Das Konzil von Konstanz. Seine welt- und kirchengeschichtliche Bedeutung.* In: *Feger, Otto* (Hrsg.): *Ulrich Richental: Das Konzil von Konstanz. Kommentarband.* Starnberg, Konstanz, 1964, 11-20. o.; *Engels, Odilo:* *Der Reichsgedanke auf dem Konstanzer Konzil.* In: *HjB* 86 (1966), 80-106. o.; *Boockmann, Hartmut:* *Zur politischen Geschichte des Konstanzer Konzils.* In: *ZfKG* 85 (1974), 45-63. o.

⁷⁵ *Brandmüller, Walter:* *Papst und Konzil im Großen Schisma (1378-1431). Studien und Quellen.* Paderborn, 1990.; *uő:* *Das Konzil von Konstanz 1414-1418.* 2 Bde, Paderborn, 1991. und 1997. L. még *Gill, Joseph:* *Konstanz und Basel-Florenz.* Mainz, 1967.; *Loomis, Louise Ropes:* *The council of Constance.* London, 1962.; *Frenken, Ansgar:* *Die Erforschung des Konstanzer Konzils (1414-1418) in den letzten 100 Jahren.* Paderborn, 1994.; *Stump, Philip H.:* *The Reforms of the Council of Constance (1414-1418).* Leiden, 1994.; *Schelle, Klaus:* *Das Konstanzer Konzil 1414-1418. Eine Reichsstadt im Brennpunkt europäische Politik.* Konstanz, 1996.; *Hlaváček, Ivan und Patschovsky, Alexander* (Hrsg.): *Reform von Kirche und Reich zur Zeit der Konzilien von Konstanz (1414-1418) und Basel (1431-1449).* Konstanz, 1996.

⁷⁶ *Helmrath, Johannes:* *Das Basler Konzil 1431-1449. Forschungsstand und Probleme.* Köln, Wien, 1987.

⁷⁷ *Stieber, Joachim W.:* *Pope Eugenius IV, the Council of Basel and the Secular and Ecclesiastical Authorities in the Empire. The Conflict over Supreme Authority and Power in the Church.* Leiden, 1978.

⁷⁸ *Bartoš, František M.:* *Husitská revoluce.* 2 Bde, Praha, 1965/66.; *uő:* *The Hussite Revolution 1424-1437.* Boulder, 1986.

⁷⁹ *Kalivoda, Robert:* *Revolution und Ideologie. Der Hussitismus.* Köln, Wien, 1976.

⁸⁰ *Maček, Josef:* *Die hussitische revolutionäre Bewegung.* Berlin/DDR, 1958.; *uő:* *Jean Hus et les traditions hussites.* Paris, 1973.

⁸¹ *Hruza, Karel:* *Die hussitischen Manifeste vom April 1420.* In: *DA* 53 (1997), 119-177. o.

vereségének okait,⁸² Zsigmondnak a huszita vezetőkkel való 1429. évi pozsonyi találkozását,⁸³ elemezték a császár szerepét az 1433. évi bázeli zsinati határozatok megfogalmazásában és elfogadásában,⁸⁴ értékelték az 1436. évi iglauri országgyűlésen született és a hatalom megszerzését véglegesen biztosító megegyezést, s mindezek kapcsán a Luxemburgiak megbízhatatlanságát hangsúlyozták, valamint kiemelték a cseh anyaország nemzeti forradalmának okai és törekvései iránti bizalmatlanságát és értetlenségét. Lényegesen árnyaltabb fejtegetéseikben Howard Kaminsky,⁸⁵ Frederick G. Heymann⁸⁶ és időközben František Šmahel⁸⁷ arra mutattak rá, hogy Zsigmond hamar rádöbrent a husziták legyőzhetetlenségére és a konfrontáció helyett a politikai megoldásért szállt síkra. Ferdinand Seibt érdeme, hogy a kérdés folyamatos kutatása eredményeként, egy terjedelmes kézikönyv-fejezetben, monográfiákban⁸⁸ és számos tanulmányában,⁸⁹ a huszitizmus valamennyi fontos aspektusát egyéni megközelítésben tárgyalva, Zsigmond taktikai és gyakorlati képességeit is új megvilágításba helyezte.

A Német Lovagrend történetét, a Rendnek a lengyel-litván államhoz, valamint Magyarországhoz és a Német Birodalomhoz való viszonyát a második világháború után számos tanulmány vizsgálta,⁹⁰ különösen az Erich Weise gondozta Staatsverträge,⁹¹ valamint a lovagrend Generalprokuratorai által a Kúriának⁹² küldött jelentések kiadása

⁸² Klučina, Petr u. a. (Hrsg.): Vojenské dějiny Československa. Bd. 1.: Do roku 1526. Praha, 1985. 212-272. o.

⁸³ Maček, Josef: Die Versammlung von Preßburg 1429. In: Folia diplomatica 1 (1971), 189-207. o.; uő: Zur Preßburger Versammlung im Jahre 1429. In: Maček, Josef-Marosi, Ernő-Seibt, Ferdinand (Hrsg.): Sigismund von Luxemburg. Kaiser und König in Mitteleuropa 1387-1437. Beiträge zur Herrschaft Kaiser Sigismunds und der europäischen Geschichte um 1400. Warendorf, 1994. 109-115 o. L. még Cook, William R.: Negotiations between the Hussites, the Holy Roman Emperor and the Roman Church, 1427-1436. In: East Central Europe 5 (1978), 90-104. o.; Eberhard, Winfried: Der Weg zur Koexistenz: Kaiser Sigmund und das Ende der hussitischen Revolution. In: Bohemia 33 (1992), 1-43. o.

⁸⁴ Krchňák, Josef: Čechové na basilejském koncilu. Praha, 1966.; Kejr, Jiří: Česká otázka na basilejském koncilu. In: Husitský Tábor 8 (1985), 107-132. o. L. még Jacob, Ernest F.: The Bohemians and the Council of Basel, 1433. In: Seton-Watson, Robert W. (Hrsg.): Prague Essays. Oxford, 1949., 81-123. o.

⁸⁵ Kaminsky, Howard: A History of the Hussite Revolution. Berkeley, 1967.

⁸⁶ Heymann, Frederick G.: Jan Žižka and the Hussite Revolution. Princeton, 1955.; uő: The Crusades against the Hussites. In: Seton, Kenneth M. (Hrsg.): A History of the Crusades. Bd. 3., Madison, Wis., 1975. 586-646. o. L. még Schmistecken, Volker: Kriegswesen im späten Mittelalter. Technik, Taktik, Theorie. Weinheim, 1990.

⁸⁷ Šmahel, František: Husitská revoluce. 4 Bde, Praha, 1993.

⁸⁸ Seibt, Ferdinand: Hussitica. Zur Struktur einer Revolution. Köln, Graz, 1965.; uő: Revolution in Europa. Ursprung und Wege innerer Gewalt. Strukturen, Elemente, Exempel. München, 1984. Közben jelentette meg a következő, sok újdonságot tartalmazó gyűjteményes kötetet: Jan Hus. Zwischen Zeiten, Völkern, Konfessionen. Vorträge des internationalen Symposiums in Bayreuth vom 22. bis 26. September 1993. München, 1997.

⁸⁹ Uő: Hussitenstudien. Personen, Ereignisse, Ideen einer frühen Revolution. München, 1987.

⁹⁰ A téma irodalmára l. Hoensch, Jörg K.: König/Kaiser Sigismund, der Deutsche Orden und Polen-Litauen. Stationen einer problemgeladenen Beziehung. In: ZfO 46(1997), 1-44. o.

⁹¹ Weise, Erich (Hrsg.): Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preußen im 15. Jahrhundert. Bd. 1. (1398-1437). Marburg, ²1970.; Bd. 2. (1438-1467). Marburg, 1955.

⁹² Forstreuter, Kurt (Hrsg.): Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens an der Kurie. Bd. 2.: Peter von Wormditt (1403-1410). Göttingen, 1960; Bd. 3/1. und 3/2.: Johann Tiergart (1419-1436). Göttingen, 1966-1971.; Bd. 4/1. und 4/2.: (1429-1438). Göttingen, 1973-1976.

bővítette lényegesen a forrásbázist. Ottokar Israel⁹³ disszertációját követően, a teljes forrásanyag figyelembe vételével, Wilhelm Nöbel⁹⁴ és Carl August Lückeroth⁹⁵ tanulmányai jelentették Michael Kuchmeister és Paul von Rusdorf nagymesterek politikájának alapvető feldolgozását; Klaus Neitmann nem csak a rendtörténetet⁹⁶ megvilágító alapos tanulmányok szerzője, hanem az ő érdeme annak kimutatása is, hogy a rend, erőszakos telepítési politikája mellett, miként törekedett a szomszédaival való békét biztosító új jogi normák kialakítására.⁹⁷ Bernhart Jähmig megbízható tanulmányban mutatta be Johann von Wallenrode⁹⁸ rigai érseket, aki a konstanzi zsinat idején Zsigmond bizalmasainak legbelső köréhez tartozott és végül a gazdag lüttichi (liège-i) püspökséget kapta jutalmul. Az 1410. évi tannenbergi (grünwaldi) vereség és a konstanzi zsinat utáni rendi politikát Hartmut Boockmann választotta kivételesen alapos habilitációs munkája témájául, amelyet a középkor fénykorának és hanyatlásának nagy beleérzéssel megírt szintézisébe ágyazott.⁹⁹ A lengyel historiográfiát különösen intenzíven foglalkoztatta a rend történetének problematikája, melyről Karol Górski és Marian Biskup alapvető munkákat írt. Zsigmond korszakának elismert specialistája a toruńi Zenon Hubert Nowak, aki disszertációja¹⁰⁰ óta több tanulmányban és monográfiában dolgozta fel a Zsigmond által előszeretettel gyakorolt, de csak ritkán eredményes döntőbíráskodást,¹⁰¹ felvázolta birodalmi terveit,¹⁰² fontos eredményekkel

⁹³ *Israel, Ottokar*: Das Verhältnis des Hochmeisters des Deutschen Ordens zum Reich im 15. Jahrhundert. Marburg, 1952.

⁹⁴ *Nöbel, Wilhelm*: Michael Kuchmeister. Hochmeister des Deutschen Ordens 1414-1422. Bad Godesberg, 1969.

⁹⁵ *Lückeroth, Carl August*: Paul von Rusdorf. Hochmeister des Deutschen Ordens 1422-1441. Bad Godesberg, 1969. L. még *Neitmann, Klaus*: Politik und Kriegsführung des Hochmeisters Paul von Rusdorf 1422/23. In: *ZfO* 34 (1985), 330-378. o.

⁹⁶ *Neitmann, Klaus*: Zur Revindikationspolitik des Deutschen Ordens nach Tannenberg. Die Auseinandersetzung zwischen dem Deutschen Orden und Polen-Litauen um die Ratifizierung des Friedensvertrags vom Melnosee 1422/23. In: *JbbGOE* 31 (1983), 50-80. o.; *uő*: Ludwig von Landsee. Ein Gebietiger des Deutschen Ordens in Preußen im 15. Jahrhundert. Beobachtungen zur Außenpolitik des Ordens. In: *JbbGOE* 36 (1988), 161-189. o.

⁹⁷ *Neitmann, Klaus*: Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preußen, 1230-1449. Köln, Wien, 1986.; l. még *uő*: Papst und Kaiser in den Staatsverträgen des Deutschen Ordens in Preußen 1230-1466. In: *AfD* 33 (1987), 293-321. o.

⁹⁸ *Jähmig, Bernhart*: Johann von Wallenrode O.T. Bad Godesberg, 1970.

⁹⁹ *Boockmann, Hartmut*: Johannes Falkenberg, der Deutsche Orden und die polnische Politik. Untersuchungen zur politischen Theorie des späteren Mittelalters. Göttingen, 1975.; *uő*: Stauferzeit und spätes Mittelalter. Deutschland 1125-1517. Berlin, 1987.

¹⁰⁰ *Nowak, Zenon Hubert*: Polityka pólnocznia Zygmunta Luksemburskiego do roku 1411. Toruń, 1964.

¹⁰¹ *Uő*: Internationale Schiedsprozesse als ein Werkzeug der Politik König Sigmunds in Ostmittel- und Nordeuropa 1411-1425. In: *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 111 (1975), 172-188. o.; *uő*: Między-narodowe procesy polubowne jako narzędzie polityki Zygmunta Luksemburskiego w północznej i środkowo-wschodniej Europie 1412-1424. Toruń, 1981.; *uő*: Materiały źródłowe do sprawy wyroku wrocławskiego Zygmunta Luksemburskiego w procesie polsko-krzyżackim z. 1420 r. In: *Zapisy historyczne* 41 (1976) 3., 149-165. o.

¹⁰² *Uő*: Die imperialen Vorstellungen Sigmunds von Luxemburg und der Deutsche Orden. In: *uő*: (Hrsg.): Die Ritterorden zwischen weltlicher und geistlicher Macht im Mittelalter. Toruń, 1990, 87-98. o.

gazdagította a korszak diplomáciatörténetét¹⁰³ és a lengyel Zsigmond-historiográfia¹⁰⁴ számos sztereotípiáját tárta fel.

Zsigmond külpolitikájával az utóbbi öt évtizedben viszonylag kevés szerző foglalkozott és ők is elsősorban a birodalmat nyugatról, Burgundiától az északi területekig fenyegető területi veszteségek elleni erőfeszítéseit tárgyalták. Ebben a vonatkozásban Alois Gerlich,¹⁰⁵ Heinz-Dieter Heimann,¹⁰⁶ Sabine Wefers¹⁰⁷ és Jean Schoos¹⁰⁸ különböző szempontok szerint haladva jutott új eredményekre. A kantonok szövetségét és a birodalom megváltozott kapcsolatait nem csak a Peter Rück és Heinrich Koller szerkesztette tanulmánykötet szerzői,¹⁰⁹ hanem Karl Mommsen¹¹⁰ és Heidi Schuler-Alder¹¹¹ is bemutatják a szakirodalom kimerítő feldolgozásán alapuló munkáikban. Marija Wakounig bécsi disszertációja tárgyául Zsigmondnak a Velencei Köztársaság elleni sikertelen harcát választotta, melynek során a király Friaul, Aquileia és Dalmácia birtokában az északi Adria feletti uralmat is meg szándékozta szerezni.¹¹² Zsigmond oszmánok elleni, nem csak Magyarország érdekében folytatott harcát,¹¹³ az

¹⁰³ *Uő*: Kaiser Sigismund und die polnische Monarchie (1387-1437). In: ZHF 15 (1988), 423-436. o.; *uő*: Dyplomacja polska w czasach Jadwigi i Władysława Jagiełły (1382-1434). In: *Biskup, Marian* (Hrsg.): Historia Dyplomacji Polskiej. Bd. 1. Warszawa, 1980. 299-383. o.

¹⁰⁴ *Uő*: *Obraz Zygmunta Luksemburskiego w polskiej historiografii. Funkcjonowanie stereotypu.* In: Acta Universitatis Nicolai Copernici 1988, 115-123. o.

¹⁰⁵ *Gerlich, Alois*: Die Westpolitik des Hauses Luxemburg am Ausgang des 14. Jahrhunderts. In: ZGORh 107 (1959), 114-135. o.

¹⁰⁶ *Heimann, Heinz-Dieter*: Zwischen Böhmen und Burgund. Zum Ost-Westverhältnis innerhalb des Territorialsystems des deutschen Reiches im 15. Jahrhundert. Köln, Wien, 1982.

¹⁰⁷ *Wefers, Sabine*: Versuch über die „Außenpolitik“ des spätmittelalterlichen Reiches. In: ZHF 22 (1995), 291-316. o.

¹⁰⁸ *Schoos, Jean*: Der Machtkampf zwischen Burgund und Orléans und den Herzögen Philipp dem Kühnen, Johann ohne Furcht von Burgund und Ludwig von Orléans. Mit besonderer Berücksichtigung der Auseinandersetzungen im deutsch-französischen Grenzraum. Luxemburg, 1956. L. még *Grüneisen, Henny*: Die westlichen Reichsstände in der Auseinandersetzung zwischen Reich, Burgund und Frankreich bis 1473. In: *Rheinische Vierteljahresblätter* 26 (1961), 22-77. o.; *Malaczek, Werner*: Österreich-Frankreich-Burgund. Zur Westpolitik Herzog Friedrichs IV. in der Zeit von 1430-1439. In: *MIÖG* 79 (1971), 111-155. o.; *Zingel, Michael*: Frankreich, das Reich und Burgund im Urteil der burgundischen Historiographie des 15. Jahrhunderts. Sigmaringen, 1995.; *Sieber-Lehmann, Claudius*: Spätmittelalterlicher Nationalismus. Die Burgunderkriege am Oberrhein und in der Eidgenossenschaft. Göttingen, 1995.

¹⁰⁹ *Rück, Peter* und *Koller, Heinrich* (Hrsg.): Die Eidgenossen und ihre Nachbarn im Deutschen Reich des Mittelalters. Marburg, 1991.

¹¹⁰ *Mommsen, Karl*: Eidgenossen, Kaiser und Reich. Studien zur Stellung der Eidgenossenschaft innerhalb des heiligen römischen Reiches. Basel, Stuttgart, 1958.

¹¹¹ *Schuler-Alder, Heidi*: Reichsprivilegien und reichsdienste der eidgenössischen orte unter könig Sigismund 1410-1437. Bern, 1985.

¹¹² *Wakounig, Marija*: Dalmatien und Friaul. Die Auseinandersetzungen zwischen Sigismund von Luxemburg und der Republik Venedig um die Vorherrschaft im adriatischen Raum. Wien, 1990. L. még általában *Krekić, Barisa*: Dubrovnik, Italy and the Balkans in the Late Middle Ages. London, 1980.

¹¹³ *Werner, Ernst*: Die Geburt einer Großmacht – die Osmanen (1300-1481). Ein Beitrag zur Genesis des türkischen Feudalismus. Wien, ²1972.; *Coles, Paul*: The Ottoman Impact on Europe. London, 1968.; *Inalčik, Hahl*: The Ottoman Empire. The Classical Age 1300-1600. London, 1973.; *Setton, Kenneth Meyer* (Hrsg.): A History of the Crusades. Vol. III: The Fourteenth and Fifteenth Centuries. London, 1975.; *Sugar, Peter F.*: South-Eastern Europe under Ottoman Rule (1354-1804). Seattle, 1977.; *Fine, John V.*: The Late Medieval Balkans. A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest. Ann Arbor, 1987.

előbbiekkal szemben, csupán magyar és német történészek rövidebb lélegzetű áttekintései¹¹⁴ tárgyalják.

Friedrich Bernhard Fahlbusch¹¹⁵ mutatta be a király azon törekvését, hogy az európai északon is elismertesse hatalmát, mivel mélyen meg volt győződve a birodalom univerzális hatalmi állásáról és a császárság tündöklő szerepéről. Fahlbusch egy korábbi, Heinrich von Kluxról¹¹⁶ szóló tanulmányában Zsigmond és V. Henrik angol király kapcsolatainak alakulásához fűzött fontos megjegyzéseket. A királynak a zsinat megnyitása előtti párizsi és londoni tartózkodását feldolgozó Friedrich Schoenstedt¹¹⁷ kutatásai sajnos csak részben kerültek publikálásra, ami e diplomáciatörténeti témakörben arra figyelmeztet, hogy a kutatásnak a király és császár itáliai államokhoz fűződő kapcsolatait is újra át kellene tekintenie.

A Német Lovagrend nagymestereinek és vezetőinek életrajzaitól¹¹⁸ eltekintve meglepően kevés proszopográfiai munka jelent meg nyomtatásban. Peter Moraw kéziratban maradt heidelbergi habilitációs dolgozatában a király környezetében lévő vezető réteg folyamatosságát és szerkezetét vizsgálta¹¹⁹ és felhívta a figyelmet e szempont jelentőségére. A király közvetlen környezetéből – a már említett Konrad von Weinsberg mellett¹²⁰ – Kaspar Schlickről,¹²¹ Hans I. von Lupfenről,¹²² Johannes

¹¹⁴ *Rázsó Gyula*: A Zsigmondkori Magyarország és a török veszély, 1393-1437. In: *Hadtörténelmi Közlemények* Új folyam 20 (1973), 403-444. o.; *Szakály Ferenc*: Phases of Turco-Hungarian Warfare before the Battle of Mohács (1365-1526). In: *AOASH* 33 (1979), 65-111. o. (Magyarul: Mohács. Tanulmányok a Mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából. [Szerk.: *Rázsó Gyula-Szakály Ferenc*] Budapest, 1986. 11-58. o.); *Tardy, Lajos*: Ungarns antiosmanische Bündnisse mit Staaten des Nahen Ostens. In: *Anatolica. Annuaire Internationale* 4 (1971/72), 139-156. o. L. még *Stromer, Wolfgang von*: Diplomatische Kontakte des Herrschers vom Weißen Hammel, Uthman genannt Qara Yulug, mit dem deutschen König Sigismund. In: *SOF* 20 (1961), 267-272. o.; *uő*: Eine Botschaft des Turkmenenfürsten Qara Yulug an König Sigismund auf dem Nürnberger Reichstag im März 1431. In: *Jahrbuch für Fränkische Landesforschung* 22 (1962), 433-441. o.; *uő*: König Sigismunds Gesandte in den Orient. In: *Festschrift für Hermann Heimpel zum 70. Geburtstag*. Bd. 2., Göttingen, 1972. 591-609. o.; *Gündisch, Gustav*: Siebenbürgen in der Türkenabwehr, 1395-1526. In: *Revue Roumaine d'Histoire* 13 (1974), 415-443. o.; *Mertens, Dieter*: Europäischer Friede und Türkenkrieg im Spätmittelalter. In: *Duchhardt, Heinz*: Zwischenstaatliche Friedenswahrung in Mittelalter und Früher Neuzeit. Köln, Wien, 1991. 45-90. o.

¹¹⁵ *Fahlbusch, Friedrich Bernward*: Kaiser Sigismund und der europäische Norden. Ein Überblick. In: *Mačák, Josef-Marosi, Ernő-Seibt, Ferdinand* (Hrsg.): Sigismund von Luxemburg. Kaiser und König in Mitteleuropa 1387-1437. Beiträge zur Herrschaft Kaiser Sigismunds und der europäischen Geschichte um 1400. Warendorf, 1994. 67-81. o.

¹¹⁶ *Fahlbusch, Friedrich Bernward*: Hartung von Klux. Ritter König Heinrichs V. – Rat Kaiser Sigismunds. In: *uő*: und *Johanek, Peter* (Hrsg.): *Studia Luxemburgensia*. Festschrift Heinz Stoob zum 70. Geburtstag. Warendorf, 1989. 353-403. o.

¹¹⁷ *Schoenstedt, Friedrich*: König Sigismund und die Westmächte 1414-1415. In: *Die Welt als Geschichte* 14 (1954), 149-164. o.

¹¹⁸ L. a 94. sz. jegyzetet!

¹¹⁹ *Moraw, Peter*: König, Reich und Territorium im späten Mittelalter. Prosopographische Untersuchungen zu Kontinuität und Struktur königsnaher Führungsgruppen. Bd. 1., Heidelberg, 1971. (Kézirat); *uő*: Personenforschung und deutsches Königtum. In: *ZHF* 2 (1975), 7-18. o.

¹²⁰ L. a 60., 61. és 62. sz. jegyzetet!

¹²¹ *Heinig, Paul Joachim*: War Kaspar Schlick ein Fälscher? In: *Fälschungen im Mittelalter*. Internationaler Kongreß der MGH 1986. Hannover, 1986. 247-281. o.

¹²² *Heyer, Carmen*: Hans I. von Lupfen. Singen, 1991.

Schele¹²³ lübecki püspökről, a hosszan Zsigmond szolgálatában állott minnesängerről, Oswald von Wolkensteinről¹²⁴ és Henman Offenburg bázeli bankárról állnak rendelkezésünkre életrajzi művek.¹²⁵ Dietrich von Moers¹²⁶kölni érsek tevékenységét is megírták, aki azonban inkább csak lazább kapcsolatban állt a királlyal, miként a kurpfalzi tanácsos, Job Vener, akit Hermann Heimpel jelentős, kései művében¹²⁷ örökített meg maradandóan. Kimerítő bibliográfiai útmutatóval ellátott dolgozatában Franz-Reiner Erkens Zsigmond kancellárjáról¹²⁸ és kancelláriájáról közölt fontos megállapításokat. Zsigmond gyakorlata igazodott az elődeitől örökölt mintákhoz, ami által nagyfokú folyamatosságot, stabilitást és hatékonyságot ért el, ám nem volt képes elszánni magát arra a szokatlan újítást jelentő lépésre, hogy az egyre differenciáltabbá váló igazgatás szerteágazó feladatainak ellátására világi állású főkancellárt nevezzen ki. A király/császár szolgálatában állt számos itáliairól Gisela Beinhoff módszertanilag és tartamilag meggyőző disszertációját¹²⁹ olvashatjuk. A Cillei grófok történetéről, akik közül Zsigmond második felesége, Borbála¹³⁰ is származott, Heinz Dopschnak¹³¹ és Hans Pircheggernek¹³² köszönhetően méltó feldolgozás készült. A Zsigmond által 1422-ben jóváhagyott „St. Jörgenschild”¹³³ lovagi társulatokról és azok tagjairól Hermann

¹²³ Hödl, Günther: Zur Reichspolitik des Basler Konzils. Bischof Johannes Schele von Lübeck (1420-1439). In: MIOG 75 (1967), 46-65. o.

¹²⁴ Schwob, Anton: Oswald von Wolkenstein. Bozen, ³1979.; *uő*: Probleme des mittelalterlichen Fürstendienstes und literarische Fiktion. Oswald von Wolkenstein als Diener und Rat König Sigmunds. In: SodA 22/23 (1979/80), 5-25. o.; *uő*: Der Dichter und der König. Zum Verhältnis zwischen Oswald von Wolkenstein und Sigmund von Luxemburg. In: Maček, Josef-Marosi, Ernő-Seibt, Ferdinand (Hrsg.): Sigismund von Luxemburg. Kaiser und König in Mitteleuropa 1387-1437. Beiträge zur Herrschaft Kaiser Sigismunds und der europäischen Geschichte um 1400. Warendorf, 1994. 201-219. o.; Baum, Wilhelm: Kaiser Sigismund und Oswald von Wolkenstein. In: Jahrbuch der Oswald von Wolkenstein-Gesellschaft 4 (1986/87), 201-228. o.; Kühn, Dieter: Ich Wolkenstein. Eine Biographie. Frankfurt, ²1980.

¹²⁵ Gilomen-Schenkel, Elsanne: Henman Offenburg (1379-1459). Ein Basler Diplomat im Dienste der Stadt, des Konzils und des Reichs. Basel, 1975.

¹²⁶ Droege, Georg: Verfassung und Wirtschaft in Kurköln unter Dietrich von Moers (1414-1463). Bonn, 1957.; *uő*: Dietrich von Moers, Erzbischof und Kurfürst von Köln (etwa 1385-1463). In: Rheinische Lebensbilder 1 (1961), 49-65. o.

¹²⁷ Heimpel, Hermann: Die Vener von Gmünd und Straßburg 1162-1447. Studien und Texte zur Geschichte einer Familie sowie des gelehrten Beamtentums in der Zeit der abendländischen Kirchenspaltung und der Konzilien von Pisa, Konstanz und Basel. 3 Bde, Göttingen, 1982.

¹²⁸ Erkens, Franz-Reiner: Über Kanzlei und Kanzler König Sigismunds. Zum Kontinuitätsproblem in der deutschen Königskanzlei unter dem letzten Luxemburger. In: AfD 33 (1987), 429-458. o.

¹²⁹ Beinhoff, Gisela: Die Italiener am Hof Kaiser Sigismunds (1410-1437). Frankfurt/M., 1995.

¹³⁰ Krzenck, Thomas: Barbara von Cilli – eine „deutsche Messalina“? In: Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde 131 (1991), 45-67. o. L. még Heimann, Heinz-Dieter: Herrscherfamilie und Herrschaftspraxis. Sigismund, Barbara, Albrecht und die Gestalt der luxemburgisch-habsburgischen Erbverbrüderung. In: Maček, Josef-Marosi, Ernő-Seibt, Ferdinand (Hrsg.): Sigismund von Luxemburg. Kaiser und König in Mitteleuropa 1387-1437. Beiträge zur Herrschaft Kaiser Sigismunds und der europäischen Geschichte um 1400. Warendorf, 1994. 53-66. o.

¹³¹ Dopsch, Heinz: Die Grafen von Cilli – ein Forschungsproblem. In: SodA 17/18 (1974/75), 9-49. o.

¹³² Pirchegger, Hans: Die Grafen von Cilli, ihre Grafschaft und ihre Untersteirischen Herrschaften. In: Ostdeutsche Wissenschaft 2 (1955), 157-200. o.

¹³³ Mau, Hermann: Die Rittergesellschaften mit St. Jörgenschild in Schwaben. Stuttgart, 1941.

Mau máig klasszikus műve mellett Hermann Hold¹³⁴ és Herbert Obenaus¹³⁵ nyújtott új (életrajzi) adatokat.

Az utóbbi évtizedekben megkülönböztetett figyelem irányult Zsigmondra, részben mint mecénásra, építetőre, buzgó műgyűjtőre, részben az őt ábrázoló képekre és szobrokra. A budapesti kiállítás kétkötetes művészet- és művelődéstörténeti katalógusa és tanulmánykötete mellett¹³⁶ számos illusztrált tanulmány jelent meg a Josef Maček gondozta konferencia-kötetben.¹³⁷ Eközben bizonyosodott be a bécsi Kunsthistorisches Museum szőrmesapkás férfi-mellképéről, hogy az Antonio Pisanello¹³⁸ hiteles Zsigmond-portréja. Zsigmond megjelenése teljes mértékben megfelelt a kor szépségideáljának, arcvonásai és a neki tulajdonított viselet jellemzői a XV. század elejétől kezdve a képzőművészetben az uralkodói típus formakincsévé váltak. Magyar kutatók mellett – Nagy Emese, Marosi Ernő és Gerevich László – főleg a Svédországban tanító művészettörténész B. Kéry¹³⁹ szerzett érdemeket a nemzetközi gótika egységes stíluskorszakából származó hagyatékok összegyűjtésével és értékelésével, valamint azzal, hogy jegyzéket készített a hitelesnek tekinthető képmások állományáról. Az e témakörrel szóló irodalmat Elfriede Regina Knauer¹⁴⁰ is fontos kiegészítésekkel és értő magyarázatokkal gazdagította.

Zsigmond már 1402-ben, birodalmi helytartóként is használta pecsétjén a számára a birodalom eszméjét szimbolizáló kétfejű sast. Az ezzel kapcsolatos szándékairól közben Bettina Pferschy-Maleczek tette közé tanulmányát.¹⁴¹

A politikai rendszer átalakulásának hatása alatt a politikai, társadalmi és gazdasági „hanyatlás” korszakának tekintett késő-középkor kutatása hosszú időn át kevés figyelmet kapott.¹⁴² Azzal a felismeréssel azonban, hogy a stagnálással és válsággal egyidejűleg az anyagi, kulturális, intellektuális és vallási szükségletek sokoldalú fejlődési folyamata is megfigyelhető, s hogy mindezenközben a hagyomány és az újítás nagyjából egyensúlyban tartotta a mérleg nyelvét, elsősorban a német történetírás érdeklődése a késő XIV., illetve a XV. század felé fordult. Azóta már jelentős tanulmányok születtek Luxemburgi Zsigmond hosszú uralkodásának számos

¹³⁴ Hold, Hermann: Adelsbünde und Rittergesellschaften im Spätmittelalter. Beiträge zur Entstehung, Form und Funktion der genossenschaftlichen und hierarchischen Gruppen. 2 Bde, Wien, 1975.

¹³⁵ Obenaus, Herbert: Recht und Verfassung der Gesellschaften mit St. Jörgenschild in Schwaben. Untersuchungen über Adel, Einung, Schiedgericht und Fehde im 15. Jahrhundert. Göttingen, 1961.

¹³⁶ L. a 12. sz. jegyzetet!

¹³⁷ L. a 13. sz. jegyzetet!

¹³⁸ Degenhart, Bernhard: Das Wiener Bildnis Kaiser Sigismunds ein Werk Pisanellos. In: Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen in Wien, N. F. 13 (1944), 359-376. o.; Vayer, Lajos: Analecta Iconographica Sigismundiana. In: Sborník Národního Muzea v Praze 21 (1967), 285-289. o.

¹³⁹ Kéry, B.: Kaiser Sigismund. Ikonographie. Wien, München, 1972.

¹⁴⁰ Knauer, Elfriede Regina: Kaiser Sigismund. Eine ikonographische Nachlese. In: Grisebach, Lucius und Renger, Konrad (Hrsg.): Festschrift für Otto von Simson zum 65. Geburtstag. Berlin, 1977. 173-196. o.

¹⁴¹ Pferschy-Maleczek, Bettina: Der Nimbus des Doppeladlers. Mystik und Allegorie im Siegelbild Kaiser Sigismund. In: ZHF 23 (1996), 433-472. o.

¹⁴² A későközépkor német historiográfiáját illetően I. Moraw, Peter und Press, Volker: Probleme der Sozial- und Verfassungsgeschichte des heiligen römischen Reiches im späten Mittelalter und in der frühen Neuzeit (13.-18. Jahrhundert). In: ZHF 2 (1975), 95-108. o., vonatkozó rész: 96. s. o.

problémaköréről, a differenciálódás és az individualizálódás korszakaként mutatva be azt. A bennük közzétett eredményeknek köszönhető, hogy a jelentőségében mindezidáig oly gyakran félreismert király és császár tudományos igényeket kielégítő életrajza egyáltalán megszülethetett.

A JEGYZETEK BEN ALKALMAZOTT RÖVIDÍTÉSEK

AfD	Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde
AHC	Annuario Historiae Conciliorum
AOASH	Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungariae
AÖG	Archiv für österreichische Geschichte
DA	Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters
FHB	Folia Historica Bohemica
HZ	Historische Zeitschrift
Jbb	Jahrbücher
JbbGOE	Jahrbücher für Geschichte Osteuropas
SodA	Südostdeutsches Archiv
SOF	Südostforschungen
VSWG	Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte
Z	Zeitschrift
ZfG	Zeitschrift für Geschichtswissenschaft
ZfKG	Zeitschrift für Kirchengeschichte
ZfO	Zeitschrift für Ostforschung
ZGORh	Zeitschrift für die Geschichte des Oberrheins
ZFH	Zeitschrift für Historische Forschung